

Књига II

**ТАКО МАЛЕ СТВАРИ:
Интимно у књижевности и култури**

Уређивачки одбор

- Мр Зоран Комадина, редовни професор (декан)
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Милош Ковачевић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Драган Бошковић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Бранка Радовић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Јелена Атанасијевић, ванредни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Анђелка Пејовић, редовни професор
Филолошки факултет, Београд
- Др Владимир Поломац, ванредни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Никола Бубања, ванредни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Часлав Николић, ванредни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Мирјана Мишковић Луковић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Катарина Мелић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Персида Лазаревић ди Ђакомо, редовни професор
Универзитет „Г. д Анунцио”, Пескара, Италија
- Др Ала Татаренко, ванредни професор
Филолошки факултет Универзитета „Иван Франко”, Лавов, Украјина
- Др Зринка Блажевић, редовни професор
Филозофски факултет, Загреб, Хрватска
- Др Миланка Бабић, редовни професор
Филозофски факултет, Универзитет Источно Сарајево, Босна и Херцеговина
- Др Михај Радан, редовни професор
Факултет за историју, филологију и теологију, Темишвар, Румунија
- Др Димка Савова, редовни професор
Факултет за словенску филологију, Софија, Бугарска
- Др Јелица Стојановић, редовни професор
Филозофски факултет, Никшић, Црна Гора

Уредник

- Др Драган Бошковић, редовни професор (одговорни уредник)
Др Часлав Николић, ванредни професор

Рецензенти

- Др Душан Иванић, редовни професор (Београд)
Др Александар Јерков, редовни професор (Београд)
Др Драган Бошковић, редовни професор (Крагујевац)
Др Богуслав Зјелински, редовни професор (Познањ, Пољска)
Др Душан Маринковић, редовни професор (Загреб, Хрватска)
Др Роберт Ходел, редовни професор (Хамбург, Немачка)
Др Ала Татаренко, ванредни професор (Лавов, Украјина)

СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ
Зборник радова са XIV међународног научног скупа
одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу
(25–27. X 2019)

Књига II

ТАКО МАЛЕ СТВАРИ:
Интимно у књижевности и култури

Уредници

Проф. др Драган Бошковић

Проф. др Часлав Николић

САДРЖАЈ

Часлав В. НИКОЛИЋ

ДУГМЕ И ПОЕТИКА: МАЛЕ СТВАРИ И ИНТИМА
У РОМАНУ О ЛОНДОНУ МИЛОША ЦРЊАНСКОГ / 15

Александар ЈЕРКОВ

ШТА ЈЕ Мало / 31

Сашиа Ж. РАДОВАНОВИЋ

ХАЈДЕГЕР: КРЧАГ, СТВАР, СВЕТ / 37

Снежана М. МИЛОСАВЉЕВИЋ МИЛИЋ

КОЛИКО СУ МАЛЕ МАЛЕ ПРИЧЕ / 45

Dubravka K. BOGUTOVAC

ТЕОРИЈА И ПРАКСА НАЈКРАЋИН ПРИЋА / 57

Драган Б. БОШКОВИЋ

ВЕЛИКО СМАЊИВАЊЕ ПЕСНИШТВА:
ПОЕТСКИ (МЕТА)ТРАГОВИ МАЛИХ ЗНАКОВА, ПРЕДМЕТА,
РЕЧИ И ГЛАСОВА У ПОЕЗИЈИ ДРАГАНА БОШКОВИЋА / 65

Зорица П. ХАЏИЋ

СЛИКА ИНТИМНОГ СВЕТА СРПСКОГ ГРАЂАНСКОГ
ДРУШТВА (ПРИВИЂЕЊА МИЛАНА КАШАНИНА) / 75

Nicoletta N. SABASSI

МУЛТИФУНКЦИОНАЛНОСТ СЦЕНСКИХ ПРЕДМЕТА
У ПРВОЈ СРПСКОЈ КОМЕДИЈИ / 83

Свејшлана М. РАЈИЧИЋ ПЕРИЋ

ARS EROTICA И SCIENTIA SEXUALIS У ЛИТЕРАТУРИ И
ПРИВАТНОМ/ЈАВНОМ ПРОСТОРУ ЖИВОТА / 89

Марија В. ЛОЈАНИЦА

СВЕЋА: УВОДНО ПОГЛАВЉЕ У ОНТОЛОГИЈУ НЕСТАЈАЊА / 101

Александар Б. НЕДЕЉКОВИЋ

СИТНИЈЕ ОД ВРЛО СИТНОГ: НАНОТЕХНОЛОГИЈА У
КЊИЖЕВНОСТИ И (ЈОШ НЕ) У СТВАРНОСТИ / 111

Tomislav M. PAVLOVIĆ

АРИЈЕЛОВЕ ПЕСМЕ Т. С. ЕЛИОТА КАО ИЗРАЗ
НЈЕГОВЕ RELIGIOZNE INTIME / 121

Јасмина А. ТЕОДОРОВИЋ

ИНТИМНА ИСТОРИЈА СЕКСУАЛНОСТИ / 129

Биљана Р. ВЛАШКОВИЋ ИЛИЋ

БЕКЕТОВ КАРАНТИН:
АПСУРД КОЈИ ЈЕ ПОСТАО СТВАРНОСТ / 143

Ана М. СИТАРИЦА

„МОЈ КУТАК”: ДРАМА СОБА ХАРОЛДА ПИНТЕРА / 153

Тијана З. МАТОВИЋ

ИНТИМНА МЕХАНИЗАЦИЈА ДУШЕ У РОМАНУ
НЕ ДАЈ МИ НИКАДА ДА ОДЕМ КАЗУА ИШИГУРА / 161

Наташа З. АНТОНИЈЕВИЋ

ИНТИМА И ОДНОСИ МОЋИ У ЛЕПОТИЦИ
ЛИНЕЈНА МАРТИНА МАКДОНЕ / 171

Милица М. КАРИЋ

„МОЈ КУТАК” – ПРОСТОРИЈЕ У КОЈИМА ХОЛОКАУСТ
СПАЈА ПРВУ И ДРУГУ ГЕНЕРАЦИЈУ / 181

Анка Ж. СИМИЋ

СИМБОЛИЧКА ШИФРА МАЛИХ СТВАРИ: ОНОСТРАНО
МАЛЕ ИКОНЕ У ЈЕФИМИЈИНОМ ДЕЛУ / 197

Николина П. ТУТУШ

СТАРИ СРПСКИ ЗАПИСИ – СИТНИЦЕ КОЈЕ ОСВЕТЉАВАЈУ
ЖИВОТ СРЕДЊОВЕКОВНОГ ЧОВЕКА / 205

Драгољуб Ж. ПЕРИЋ

ВЕЛИ ЊЕМУ КРАЉЕВИЋУ МАРКО
(ГОВОРНА КАРАКТЕРИЗАЦИЈА МАРКА КРАЉЕВИЋА У
ПЕВАЧКОМ ОПУСУ ТЕШАНА ПОДРУГОВИЋА) / 217

Наташа С. ДРАКУЛИЋ КОЗИЋ

ДОЛЕТЕ ЧЕЛКА ОД БОГА – СИМБОЛИКА ПЧЕЛЕ
У СРПСКОЈ ОБРЕДНОЈ ЛИРИЦИ / 235

Душан Р. ЖИВКОВИЋ

ДЕМИНУТИВИ У СРПСКИМ НАРОДНИМ УСПАВАНКАМА / 245

Александра Д. МАТИЋ

КОДОВИ ФОЛКЛОРНЕ ИНТИМЕ
У УСМЕНОЈ ЉУБАВНОЈ ЛИРИЦИ / 253

Оливера С. МАРКОВИЋ

ДЕСКРИПТЕМЕ У РОМАНУ ДВА ИДОЛА
БОГОБОЈА АТАНАЦКОВИЋА / 263

Ана С. ЖИВКОВИЋ

МИКРОИСТОРИОГРАФСКА ФИКЦИЈА:
ЛОВАЧКЕ ПРИЧЕ СРПСКОГ РЕАЛИЗМА / 273

Софија П. САВИЋ

УКИДАЊЕ ИНТИМЕ У АНТИУТОПИЈСКОЈ ДРАМИ
ПОСЛЕ МИЛИЈОН ГОДИНА ДРАГУТИНА ИЛИЋА / 283

Софија Д. БОЖИЋ

ЛИЧНИ СВЕТ СРБА У ДАЛМАЦИЈИ:
СТУДИЈА СЛУЧАЈА ПОРОДИЦЕ ЛЕЖАИЋ / 293

Александра М. ЦВЕТКОВИЋ

ИНСЕКТИ КАО ПАРАДИГМЕ ЦИВИЛИЗАЦИЈА
(СИМБОЛИЧКА СПОСОБНОСТ БУБЕ
У КУЛТУРНОИСТОРИЈСКОМ ДИСКУРСУ) / 303

Ана С. ДОШЕН

ФЕТИШИЗАЦИЈА ИНТИМНОГ:
ГРОТЕСКА И НАТУРАЛИЗАМ У РАНПОВОЈ
ПРИЧИ „ЧОВЕЧЈА ФОТЕЉА” / 313

Марија М. ШЉУКИЋ

ФЕНОМЕНОЛОГИЈА ИМАГИНАЦИЈЕ ГАСТОНА БАШЛАРА
КАО ПАРАДИГМА ЗА САГЛЕДАВАЊЕ СЕМОЉ ГОРЕ И
СЕМОЉ ЗЕМЉЕ МИРА ВУКСАНОВИЋА / 321

Јована М. КОПАЊА

ОДЕЋА, УЛЕПШАВАЊЕ И ПРЕДМЕТНОСТИ КОЈЕ ОДРЕЂУЈУ
СОФКИНО ТЕЛО У РОМАНУ *НЕЧИСТА КРВ* / 331

Владимир Б. ПЕРИЋ

РОПОГРАФСКА СИМФО/КАКОФОНИЈА:
ДАДАИСТИЧКИ СВЕТ МАЛИХ СТВАРИ / 343

Нина З. ГОВЕДАР

КОНСТИТУИСАЊЕ ЛИЧНОГ СВИЈЕТА АНДРИЋЕВИХ ЛИКОВА / 353

Оља С. ВАСИЛЕВА

МАЛА ИСТОРИЈА ЗАПАУЧЕНИХ
(*ВУК И ЗВОНО МИОДРАГА БУЛАТОВИЋА*) / 363

Данијела М. ЈАЊИЋ

БЕЛИЈЕВИ СОНЕТИ КАО „МИНИЈАТУРНЕ ДРАМЕ“
У КЊИЗИ *КОД ХИПЕРБОРЕЈАЦА* МИЛОША ЦРЊАНСКОГ / 375

Ђорђе Р. РАДОВАНОВИЋ

МЕТАФИЗИКА МИНИЈАТУРНОГ У РОМАНУ
КОД ХИПЕРБОРЕЈАЦА МИЛОША ЦРЊАНСКОГ / 385

Александра П. СТЕВАНОВИЋ

ВЕЛИКИ ПАРАДОКС МАЛОГ:
ЈЕЗГРО СЛИЧНОСТИ У ПОИМАЊУ МЕТАФОРА И
АЛЕГОРИЈА МИХАИЛА ПЕТРОВИЋА АЛАСА / 399

Јелена М. ТОДОРОВИЋ ВАСИЋ

КО ГОВОРИ У ГОГОЉЕВОМ „ПОРТРЕТУ“:
ПРЕДМЕТИ ИЛИ ЧОВЕК? / 401

Милош М. ЈОВАНОВИЋ

ФАНТАСТИКА КАО СКРИВЕНА ШИФРА БАЈКОВИТОГ
СВЕТА МАЛИХ СТВАРИ У КЊИЖЕВНОСТИ / 421

Ђорђе М. ЂУРЂЕВИЋ

ВЕЛИКИ ОРГАЗАМ МАЛЕ СИРЕНЕ:
ЕРОТОЛОГИЈА БАЈКЕ „МАЛА СИРЕНА“ / 429

Јасмина Б. ТЕШОВИЋ

НЕСТАЈАЊЕ МАЛИХ СТВАРИ
У РОМАНУ *ДАВИДОВА ЛИСТА* ДАВИДА МЕНАША / 437

Нађа П. РАКИЋ

ПОЕТИКА МАЛИХ СТВАРИ У ПОСЛЕРАТНИМ КРАТКИМ
ПРИЧАМА ВОЛФГАНГА БОРХЕРТА / 447

Милица В. ТЕСЛИЋ

ТАЈНОВИТОСТ И СЕНЗАЦИОНАЛНОСТ СИТНИЦА
И СКРОВИТИХ ПРЕДЕЛА И ПРОСТОРА ИЗ ПЕРСПЕКТИВЕ
МАЛИШАНА У ДЕЛИМА О ДЕЦИ И ЗА ДЕЦУ БРАНКА ЂОПИЋА / 457

Ивана С. МАНИЋ

ДЕЧЈЕ ИГРАЧКЕ У ФУНКЦИЈИ РОДНЕ СОЦИЈАЛИЗАЦИЈЕ / 469

Сања В. ГОЛИЈАНИН ЕЛЕЗ

ЈЕДАН ФРАГМЕНТ О ОНТОЛОГИЗАЦИЈИ ПОЕЗИЈЕ СТЕВАНА
РАИЧКОВИЋА – ПОЕТСКА ДУХОВНОСТ ЛИМЕСА КАО ЛИРИКА
ПРВОБИТНЕ ДОВРШЕНОСТИ (ИЗМЕЂУ ЗАБОРАВЉЕНОГ
ПОЧЕТКА И ИЗОСТАВЉЕНОГ КРАЈА) / 477

Драгана Б. ВУКИЋЕВИЋ

УЗДИСАЊЕ У СЕНТИМЕНТАЛИЗМУ / 491

Сузана Р. БУНЧИЋ

СВАКОДНЕВИЦА И ФЕЉТОН

– „КРУПНЕ СИТНИЦЕ” ПРОЗЕ М. КАПОРА / 501

Снежана С. БАШЧАРЕВИЋ

ПАЈИЋЕВЕ ПЕСМЕ О МАЛИМ СТВАРИМА

(ТУМАЧЕЊЕ СИМБОЛИЧКИХ ЗНАКОВА) / 515

Јелена З. МИЛИЋ

ДРВЕНИ СВЕДОЦИ ЕПОХЕ:

ЧИПНДЕЈЛ САЛОН И СТОЧИЋ У РОМАНУ ЛАГУМ

СВЕТЛАНЕ ВЕЛМАР-ЈАНКОВИЋ / 527

Јелена С. МЛАДЕНОВИЋ

СВЕТ ИЗ УТИЧНИЦЕ – ГРАНИЦЕ ИНТИМНОГ

СВЕТА У ПОЕЗИЈИ ПЕТРА МАТОВИЋА / 543

Милан Б. ГРОМОВИЋ

ПОМОРАНЦА КАО ШИФРА МОТИВСКОГ УЛАНЧАВАЊА У

РОМАНУ ВЕЛИКИ ЈУРИШ СЛОБОДАНА ВЛАДУШИЋА / 553

Марија М. ПАНИЋ

ПРИКАЗ ПРИВАТНОГ ПРОСТОРА У ФРАНЦУСКОЈ

КЊИЖЕВНОСТИ У ПЕРИОДУ ОД 12. ДО 14. ВЕКА / 565

Јелена Н. АРСЕНИЈЕВИЋ МИТРИЋ

БРЕВИЈАР МАЛИХ СТВАРИ У РОМАНУ ГИСТАВА

ФЛОБЕРА ГОСПОЂА БОВАРИ / 573

Павле Ћ. БОТИЋ

УБИСТВО КАО СИТНИЦА У КАМИЈЕВОМ СТРАНЦУ / 585

Сара М. СИМИЋ

ПРОПАСТ ИНТИМНОСТИ У РОМАНУ КЊИГА СМЕХА

И ЗАБОРАВА МИЛАНА КУНДЕРЕ / 595

Биљана С. ТЕШАНОВИЋ

МЕНТАЛНИ МИКРОКОСМОС И ИНТРАСУБЈЕКТИВНА ПОЛИФОНИЈА

У РОМАНУ ТИ СЕ НЕ ВОЛИШ НАТАЛИ САРОТ / 605

Милена Р. НЕШИЋ ПАВКОВИЋ

САКУПЉАЧИ СИТНИЦА – КИШ И ПЕРЕК / 615

Мирјана М. СЕКУЛИЋ, Владимир Ј. КАРАНОВИЋ

ДЕТАЉИ КОЈИ ГОВОРЕ: ОРИЈЕНТ ВИСЕНТЕА БЛАСКА ИБАЊЕСА / 625

Свејлана В. СТЕВАНОВИЋ

ОГЛЕДАЛА У РОМАНУ СТАРИ ГРИНГО КАРЛОСА ФУЕНТЕСА / 637

Софија Д. БОЖИЋ¹

*Институти за новију историју Србије
Београд*

ЛИЧНИ СВЕТ СРБА У ДАЛМАЦИЈИ: СТУДИЈА СЛУЧАЈА ПОРОДИЦЕ ЛЕЖАИЋ

У раду се истражују дела двојице Буковчанаца, Радета (1905–1985) и Борислава Лежаића (1937), оца и сина. Успомене учитеља Радета, које су објављене, обухватају прву половину 20. века, док вишетомни мемоари његовог сина, који се налазе у рукопису (Архив САНУ), обухватају период од почетка Другог светског рата до данас. На основу сведочења та два писца могуће је реконструисати лични живот далматинских Срба у 20. веку, и то како оних који су своју егзистенцију у потпуности везали за завичајни простор – попут старијег Лежаића – тако и оних који су напустили родни крај, попут млађег Лежаића.

Кључне речи: Раде Лежаић, Борислав Лежаић, Срби у Далмацији, аутобиографије, мемоари, друштвена историја, приватни живот

Један од најбољих извора за проучавање личног/интимног, односно приватног живота у историографији представљају успомене и аутобиографије. Иако је та врста извора бројна, она настаје углавном из пера јавних личности, док су сећања тзв. „обичних људи” много ређа и утолико драгоценија. Празнина која постоји када је у питању познавање личног живота припадника српске заједнице у Далмацији може се у великој мери попунити записима двојице Буковчанаца, Радета (1905–1985) и Борислава Лежаића (1937), оца и сина. Успомене учитеља Радета Лежаића, које су објављене, обухватају прву половину 20. века, док вишетомни мемоари његовог сина, који се налазе у рукопису и похрањени су у Архиву Српске академије наука и уметности, обухватају период од почетка Другог светског рата до данас. На основу сведочења та два писца могуће је реконструисати лични живот далматинских Срба у 20. веку, и то како оних који су своју егзистенцију у потпуности везали за завичајни простор – попут старијег Лежаића – тако и оних који су напустили родни крај, попут млађег Лежаића.

Током историјског развоја, српски народ се, мигрирајући, раширио по читавом Балканском полуострву, па и даље. Сви делови тако расејаног, разуђеног и полицентричног српског народа нису имали истоветан историјски развој, већ су се развијали у склопу различитих средина и цивилизација. Под притиском историјских околности, а не зато што су га ови простори нечим посебно привукли, један део српског народа нашао се и у Далмацији (Милаш 1901: 130). То, наиме, није био простор великодушно подарен људима за уживање, већ простор на коме се тешко живело. Познати песник Мирко Королија је северну Далмацију назвао Пељеугиним царством (Королија 1996: 484). То је метафора која најбоље илуструје егзистенцијалну несигурност и виталну угроженост становништва Далмације.

Историја Срба у Далмацији одвијала се на једном фронту, на једној линији на којој су се стално борила два велика света, две велике вере. Вековима су се ту сукобљавали Турци и Млечани, долазили су и Мађари, на крају и Аустријанци.

1 sofijamisa@yahoo.com

Раде Лежаић је рођен на самом почетку 20. века – управо у време када су Далмацијом владали Хабзбурговци – и то у Ђеврскама. Ово село далматинске Буковице остало је запамћено у српској историји као родно место знаменитог Саве Бјелановића, лидера Српске странке на Приморју. Лежаићев живот је типична прича скромног сеоског детета које је покушало да оствари визију лепшег и срећнијег живота. Захваљујући разумевању и подршци сиромашних родитеља, завршио је Учитељску школу у Дубровнику и Шибенику и већ као двадесетједногодишњи младић почео да подучава децу. Учитељевао је у разним местима Далмације: у основној школи у Билишанима, у Равним Котарима, у Бискупији код Книна, Вариводама и Ђеврскама. Близак комунистичком покрету, током Другог светског рата Р. Лежаић је обављао повремене задатке на терену, отварао партизанске школе у Далмацији и радио у њима. У просвети је остао и после рата, у прво време као организатор течајева за неписмене, потом као руководилац ђачког дома и управник основне школе у Книну.

Раде Лежаић није био крупна историјска фигура, па његова сећања немају вредност и значај какав имају мемоари истакнутих политичара, државника, црквених великодостојника или других актера који су учествовали у доношењу пресудних историјских одлука. Он је био само – „народни учитељ из Книнске крајине” и писао је првенствено о свом животу, каријери и породици. Његова сећања су, међутим, много више од једне типичне људске приче. Учитељ Раде је животни век (а живео је пуних осамдесет година) провео са својим сународницима, делећи њихову судбину и пролазећи кроз сва искушења, индивидуална и колективна, кроз која су прошли и они, па су његови мемоари и сведочанство о једном периоду историје српског народа с рубних српских подручја.

Радетов син Борислав рођен је 1937. године у Книну. Завршио је електротехнику у Загребу. Напре је радио у Железничком транспортном предузећу у Книну, затим у фабрици „Руди Чајавец” у Бања Луци, у оквиру Радио-телевизије Загреб на радио-телевизијском предајнику на Биокову, да би се потом вратио у Бања Луку, у фабрику „Руди Чајавец”. У време хрватског маспока, наслућујући какво време наступа, одлучио је да се са породицом пресели у Србију. Па тако, од почетка 70-их година све до данашњег дана живео је у Београду, радећи најпре у Савезној управи за контролу летења, а затим у Савезном ваздухопловном инспекторату.

Као што видимо из ових кратких биографских података, животни путеви оца и сина, Радета и Борислава, битно су се разликовали. Син је био школованији, боље материјално обезбеђен и већи део живота провео је у урбаним срединама некадашње Југославије, далеко од родне Далмације, за коју је ипак остао дубоко и нераскидиво везан, враћајући јој се кад год су му то прилике допуштале.

Детаљи из приватног живота учитеља Лежаића, најбројнији су у његовим сећањима на детињство. Подаци личне природе – о начину одевања, исхрани, култури становања, односима међу половима, положају жене, хигијенским и здравственим приликама, дечјим играма, односу према образовању и раду и много тога другог – осветљавају непосредан живот једног српског човека Далмације, дају његову личну биографију, али будући сасвим типични, истовремено су и прилог проучавању живота целе српске заједнице на том простору и уобличавају биографију једног народа.

Погледајмо најпре како је изгледао интимни простор Лежаићевог дома на почетку 20. века. Раде је рођен у кући чији су зидови били озидани без малтера и која је била покривена обичним каменим плочама. Осим врата имала је мали прозор који се звао пенцер. Тај прозорчић није имао дрвени оквир нити стакло.

Зими, када је било хладно или када је дувала јака бура, затваран је кукурузном сламом или старим врећама. На средини ове кућице, која је имала само једну просторију, налазило се огњиште поред кога су била два преклада, односно два камена за седење. У једном углу стајале су пека (суво месо), маша (хватаљка) и лут (пепео). У другом углу налазиле су се наћве у којима се месио хлеб, изнад њих је била „солњача”, а ту је била и једна столица с које се јело. Око ватре налазило се и неколико трonoжаца. На зидовима су висили тигањи и велика корпа од прућа с ручком, тзв. крто у коме је држан прибор за јело – дрвене кашике и чиније. Изнад огњишта биле су закачене вериге и на њима већи лонац од бронзе, „бронзин”, у коме се припремала храна (Лежаић 1999: 9).

Пошто су Лежаићи били имућнија кућа у Ђеврскома, а Радетова мајка Мара напреднија у односу на остале сеоске жене, она је почела да уноси извесне новине у породични живот. Приликом сваког одласка у град, Мара је куповала нове кухињске предмете, замењујући њима стари дрвени прибор за јело и дрвено посуђе. Захваљујући томе, мали Раде се већ у детињству навикао на коришћење керамичких тањира и шоља, металног есцајга и стаклених чаша. Од мајке је научио и да редовно употребљава сапун, што до тада није било уобичајено ни код Лежаића нити уопште код српског сеоског становништва Далмације. Међу мајчиним стварима Раде је виђао многе занимљиве, ситне предмете које су поседовале само богатије жене, а који су привлачили његову пажњу: огледалца, копче, коштане чешљиће, дугмад, разнобојни свилени конац (Лежаић 2000: 137–138; Лежаић 1999: 16; Лежаић VI: 52–54).

И као што је кућа била само склониште, тако је и одећа далматинских сељака у време детињства Радета Лежаића имала једино заштитну функцију. Ношена је искључиво народна ношња, али се она чиста и нова чувала само за одлазак у цркву недељом или за празнике. Обичним радним даном ношена је стара, искрпљена, распарана и углавном прљава одећа (Лежаић 1999: 13). Мали Раде добио је нову, градску одећу тек када је кренуо на школовање у учитељску школу у Дубровнику. Ни то, међутим, није била модерна одећа шивена по мери, већ јефтина и некавалитетна, у складу с финансијским могућностима његовог сиромашног оца. Она је била неколико бројева већа, како би дечаку који расте дуже трајала, и уопште му није одговарала. У огромном капуту, сакоу, прслуку, панталонама, капи и ципелама, Раде је изгледао комично и крећући се улицама града код пролазника је изазивао урнебесан смех (Лежаић 1999: 54–55). Али већ неколико година касније, када је почео да ради као учитељ, Раде Лежаић је изгледао сасвим другачије. На сачуваним фотографијама видимо младог човека уредног и достојанственог изгледа, обученог у одговарајуће одело и са свим обавезним детаљима као што су кравата, прслук и шешир (Лежаић 1999: 70, 79, 93).

У време детињства Радета Лежаића више се гладовало него што се јело, због честих суша и неродних година. Дечак се хранио исто као и одрасли. Добијао је чорбу у коју би био надробљен качамак или хлеб. Јео је и „варицу”, односно кашу од кукуруза, боба и пшеничних зрна. Поврћа је било мало због недостатка воде. Најчешће се користио купус и кромпир. Месо се јело ретко, углавном за Божић, славу, свадбе и друге специјалне прилике. Радетова породица имала је доста маслиновог уља, па га је његова мајка користила за припремање хране. Попут меса, ретко се јела и риба. Она је била скупа, а Буковица удаљена од мора, тако да се није могло печати. Само понекад дечак је јео срделе и другу ситну рибу, док је крупнија риба због високе цене била потпуно неприступачна. Раде је понекад добијао и орахе, бадеме, смокве, јабуке или дуње. Брање смокава за њега је био посебан

доживљај, јер је ради тога са браћом и сестрама одлазио у мајчино родно место, где су имали стабла тог слатког и укусног воћа. Враћајући се кући с корпама пуним смокава, наилазили су на комшијску децу и поклањали им део товара или су деца сама отимала колико су хтела (Лежаић 1999: 16–18, 20; Лежаић 2000: 138).

Радетов син Борислав први период после рођења провео је у учитељском стану који се налазио у згради основне школе у Ђеврскама, где је тада радио његов отац. Из тог најранијег раздобља живота он није понео никаква сећања на свој животни простор. У памћењу су му остали тек доживљаји из избеглиштва, када се његова породица са делом народа склонила на Синај, у логор Ел Шат. У избеглиштву је провео око две године, живећи за то време, као и други његови сународници, у обичном шатору (Лежаић I: 10). Као дечак од 7–8 година, мали Борислав био је жељан дечјих играчака, које скоро уопште никада није имао. На Синају је са друговима у пустињи проналазио пушчана зрна испуњена оловом, топио их на ватри и тако добијао течну олово које је лио у калупе оловних војника које је дечацма правио неко од старијих. На тај начин успео је да дође до занимљивих играчака, али је прву праву играчку добио тек када се разболео од заушки. Током боравка у болници у Ел Шату особље му је поклонило, да би лакше издржао тегобе, један бродић. За Борислава је тај бродић представљао драгоценост коју је пажљиво чувао, волео до обожавања и радосно се играо с њом. Када је због једне девојчице којој се бродић изузетно допао остао без њега, био је веома жалостан и дуго није успевао да се помири с губитком своје омиљене и једине праве играчке (Лежаић I: 14).

Вративши се у Далмацију, Борислав Лежаић поново се нашао у Ђеврскама, спаљеним од окупатора. Ту је наставио с дечјим играма али тако лепе играчке, какав је био бродић из Ел Шата, више није имао. У Ђеврскама се служио импровизованим играчкама направљеним од природних материјала: балоном од свињског мехура који се звао „пушњак”, праћком, дрвеном чигром, дрвеним свиралама, дрвеним писком, дрвеним јајима која су коришћена за Ускрс, патронама од испуцаних пушчаних метака, шареним стакалцима од разбијене керамике и другим предметима. Са друговима је играо и кликере, које су звали „фрање”, фудбал за који су користили лопту крпењачу, „пиљање” уз помоћ каменчића које су бацали у ваздух (Лежаић I: 21–22). За десети рођендан од оца је добио шаховску гарнитуру. Та древна игра постала је његова омиљена забава и померање по одређеним правилима пиона, ловаца, топова и осталих фигура на шаховској табли толико га је опчинило да је временом постао веома добар играч и чак се носио мишљу да се у потпуности посвети шаху, да шах постане његова професија (Лежаић I: 32, 45–46, 58).

После две године становања у једној изнајмљеној соби са оцем и млађом сестром, мали Борислав придружио се мајци и старијој сестри у Шибенику, ради наставка школовања. У том граду он је први пут видео радње са изложима препуним најразличитијих занимљивих ствари. Посебно га је привлачила продавница у којој су се могле купити „свилене” бомбоне, па је често долазио пред њен излог и жељно посматрао те шарене, укусне послатице. Кад год би успео да дође до новца, дечак га је трошио управо на том месту, купујући слатке, сићушне куглице које су биле извор неизмерног задовољства (Лежаић I: 28–29). Новац је трошио и на омиљену забаву – гледање филмова, а када га није имао, служио се малим лукавством: два дела већ коришћене, поцепане карте је лепио и тако успевао да превари разводника који је на улазу у биоскоп пропуштао гледаоце. Из тог времена у памћењу му је остао и један занимљив доживљај: чишћење бадема

које је купила његова професорка, невична том послу који је мали Борислав брзо и вешто обавио и тако помогао својој несналажљивој наставници (Лежаић I: 31).

Пошто је Борислав завршио први разред гимназије, цела породица Лежаић преселила се у Книн, где јој је додељен стан. Живот у граду у коме су се коначно сви њени чланови нашли на окупу, иако још увек у условима крајње оскудице после рата, одвијао се у другачијим условима него у селу. Породица је имала електрично осветљење и електрични решо. Кувало се, међутим, и даље на шпорету на угаљ и дрва, на коме се и загревала вода за домаћинство. У оквиру стана налазило се и купатило с кадом, али без бојлера. Није било ни других електричних апарата, попут фрижидера, машине за веш или усисивача. Значајан догађај била је куповина радио-апарата, преко кога су се слушале вести, музика и разне културно-уметничке емисије. Десетак година касније појавили су се први телевизори (Лежаић I: 38). С обзиром на то да су кнински грађани били поштени, да разбојништва нису била уобичајена појава, а криминал потпуно непознат, породица стан није закључавала, чак ни онда када се у њему није налазио нико. Тек после више година, пошто је постало јасно да је то ипак ризично, Лежаићи су почели да закључавају свој дом. Кључ су остављали испод отирача и на повратку га узимали, откључавали врата и улазили у своје просторије (Лежаић I: 50).

Током боравка у Ђеврскама Радетов син, као дете родитеља бољег материјалног положаја и образовања, био је уредније, чистије и лепше обучен у односу на осталу сеоску децу. Када су прошле ратне недаће и дошло до побољшања егзистенцијалних околности, Борислав Лежаић је, као гимназијалац у Книну, почео више да води рачуна о себи и сопственом изгледу. Школске забаве биле су прилика да обуче добро скројено одело, пажљиво одабрану кошуљу и елегантне ципеле и да се, тако стилизован, појави у друштву вршњака (Лежаић I: 50). О традиционалној одећи више није могло бити ни говора. Она не само што се није носила у граду већ, како је време пролазило, све мање је била заступљена и у сеоским срединама. Иако ствар личног избора и схватања практичног, удобног, укуса, могућности, социјалног статуса и многих других чинилаца, одећа је сведочила о динамици промена које су се догађале у „кратком” 20. веку.

Ни Борислав Лежаић се у раном детињству није хранио много боље од свог оца. У својим сећањима, он каже да је храна била скромна, једнолична и оскудна. Данима и недељама за ручак је добијао пуру (качамак) једва преливену овчијим киселим млеком. Врло ретко је јео кувано месо или јагњећу дигерицу, понекад зеље или јари грах (биљка из породице махунарки слична пасуљу), али и тада обавезно са пуром, уместо хлеба. Увече је на јеловнику био кисели купус с мало сувог меса. Радетов син је понекад прескакао такав, увек исти обед, пео се на дуд и јео његове плодове – мурве. Само када би се разболео, родитељи су покушавали да убрзају његово оздрављење нешто бољом исхраном, која је подразумевала понеки комад сланине или сувог меса. Увек „на граници глади”, малишани су се на разне начине довијали како би задовољили потребу за храном. Ловили су дроздове, голубове и зечеве, пекли кукуруз, брали воће које је расло слободно у природи (Лежаић I: 19–20). Као и стамбени простор и начин одевања, у потоњем животу Борислава Лежаића променио се и начин исхране, која је постала много разноврснија, обилнија и здравија.

У книнској гимназији, међу новим пријатељима и професорима, Бориславу је било веома занимљиво. Поред лепих, стекао је и нека непријатна искуства. Друг из разреда га је једном приликом, ненамерно, посекао малим, оштрим цепним ножем којим је резао оловку и направио му рану која је обилно крварила

и због које је завршио у болници (Лежаић I: 34). И док се то догодило случајно, друга ружна ствар је била изведена плански. Борислав је, наиме, почео да скупља марке и полако се претварао у правог филателисту. Са другом децом је размењивао дупликате, добијајући примерке које није поседовао, и тако обогаћивао своју збирку. У тим контактима са вршњацима наишао је, нажалост, на дечака који га је преварио и преотео му целу, с великом посвећеношћу формирану и пажљиво сређену колекцију (Лежаић I: 37). Осим што се бавио филателијом, Борислав је у Книну много и читао. То је, међутим, имало за последицу слабљење вида, тако да је од тринаесте године почео да носи наочаре (Лежаић I: 44). У вишим разредима гимназије придружио се извиђачима, где је савладао многе корисне вештине, као што је кретање у природи уз помоћ компаса и мапа или пришивање дугмади на одећу (Лежаић I: 66). Пазарним данима – а то је у Книну била свака субота – уживао је шетајући улицама града које су биле препуне људи из читаве околине који су продавали храну и разне занимљиве предмете, као што су свирале, дипле, ђурикаче, звона за овнове и бројне друге народне рукотворине (Лежаић I: 67).

Када су прошли незаборавни гимназијски дани, млади Борислав обрео се у Загребу на студијама електротехнике. Велики умни напори, лоши услови живота због сиромаштва које није дозвољавало правилну, здраву и калоричну исхрану, становање у лошим, изнајмљеним собама, завршили су се привременим губитком здравља. Цела три месеца Радетов син провео је у болници, лечећи се од галомирајуће туберкулозе, а затим још месецима код куће, строго водећи рачуна о саветима лекара. За то време добијао је инјекције и свакодневно узимао по тридесет девет таблета (Лежаић I: 92–97).

И поред опасности која се над њим надвила, а коју је на крају успешно савладао, Борислав је из студентских дана у Загребу понео и многа лепа сећања. У памћење му се урезала, између осталог, једна занимљива епизода с кућним љубимцем газдарице код које је становао извесно време. Та жена имала је канаринца с којим се младић често играо, а на кога је, пошто се преселио, потпуно заборавио. Када се, међутим, касније вратио код своје некадашње газдарице, био је изненађен реакцијом птичице која га је одмах препознала и дочекала с одушевљењем, кричећи од радости и слећући на његово раме (Лежаић I: 104–105).

На факултету је Борислав упознао будућу супругу Нелу, при крају студија склопио с њом брак и тако засновао породицу. Двоје младих дипломираних инжењера електротехнике са двоје деце – коју су ускоро добили, у првој половини шездесетих година започели су живот у новом, двособном стану у Книну додељеном, у складу с праксом из раздобља социјализма, од предузећа у коме су засновали радни однос по завршетку студија. Из двособног убрзо су прешли у трособни стан, опремљен одговарајућим савременим намештајем, произведеним у домаћој фабрици. У њему су се налазили и бројни електрични апарати: фрижидер, шпорет, машина за прање веша, пегла, телевизор, радио и грамофон (Лежаић II: 33).

Следећа станица на животном путу Борислава Лежаића била је Бања Лука, где се породица доселила, због већих могућности за професионално усавршавање, средином шездесетих година. Он и његова супруга брзо су осетили специфичност начина живљења у тој средини. Она се огледала, између осталог, у појму „ћеифљења” који је подразумевао дуготрајно, вишечасовно уживање у пријатном разговору и дружењу уз лагано послужење (Лежаић II: 73). У Бањој Луци Борислав је добио први телефон (Лежаић II: 74), а његова супруга је са службеног пута донела први миксер за њихово домаћинство (Лежаић II: 82). После

неколико лепо проведених година, током којих су знатно напредовали у струци и били потпуно задовољни постигнутим, они су морали да напусте и тај град. Због смањења зарада у фабрици „Руди Чајавец“, у којој су били запослени, Лежаићи су се преселили у Макарску, где су били знатно боље плаћени и где су почели да граде кућу. Ни на Јадрану се, међутим, нису трајно задржали. До тада пригушена, хрватска србофобија ескалирала је почетком седамдесетих година и они су одлучили да, из безбедносних разлога, своју егзистенцију више не везују за територију Републике Хрватске, већ да се врате у Бању Луку. Нашавши се поново у познатом окружењу, наставили су с ранијим начином живота, истовремено радећи на даљем подизању животног стандарда. У том периоду, породица је дошла у посед скупоценог, старог, стилског намештаја, откупивши га од претходних власника по повољној цени (Лежаић II: 182; Лежаић IV: 122). И наредних деценија, када су се засвагда удомили у Београду, Лежаићи не само што су опремали свој лични простор савременим апаратима и привлачним, функционалним кућним мобилијаром, већ су га оплемењивали антикварним предметима, уметничким делима и богатом библиотеком. Борислав је био редовни посетилац „бувљих“ пијаца на којима је трагао за занимљивим стварчицама из давних времена. Вредне ситнице, које продавци често уопште нису умели да процене на прави начин, лако је препознавао пратећи стручну литературу о старинама. Захваљујући томе, откривао је и куповао сребрнину (есцајг, тацне и др.), чаше, свећњаке, цезве и филцане, пудријере, фотографске апарате, стоне лампе, писаће машине и много тога другог (Лежаић IV: 122; Лежаић V: 133–139). До свих тих ствари долазио је врло повољно, понекад ни сам не знајући тачно на шта је наишао, као када је, на пример, купио неколико ножева за које се потом испоставило да су веома скупи јер су начињени од најквалитетнијег челика и пуног сребра (Лежаић V: 138). Као некада, у детињству, када се бавио филателијом, сакупљање антиквитета претворило се у хоби Б. Лежаића, коме се он страсно предавао и који му је донео многе часове задовољства и уживања. Осим намештаја који је набавио у време боравка у Бањој Луци, један од најдрагоценијих предмета који се нашао у његовом власништву постала је стилска витрина, стара скоро два века, велики украс београдског стана породице Лежаић који изазива дивљење свих њених гостију (Лежаић V: 109–115).

Као што видимо, с једне стране модернизација коју је донео технолошки напредак, с друге стране прихватање начина живљења карактеристичног за грађанско друштво, битно су променили приватни живот припадника једне српске породице из Далмације у само једној генерацији. Напуштање руралне средине и потпуно другачија култура становања коју је донео прелазак у урбани миље пружили су до тада непознату удобност и могућност уживања у сопственом дому који је сада био много више од обичног склоништа од временских непогода и других ђуди непредвидљиве природе. Ипак, потреба да се сачува веза с природом није нестала. Борислав Лежаић је са породицом често одлазио на излете у околину Београда да би проводио време у зеленилу и на чистом ваздуху, слушајући цвркул птица и зујање пчела. Највише га је привлачило село Липовица, где су његови рођаци почели да граде викендице и где је на крају и сам купио парцелу, а затим подигао и једну мању кућу. Осим што су се одмарали и забављали, пили прве јутарње кафе, разговарали, шалили се и смејали са пријатељима из комшилука, Лежаићи су слободно време на плацу користили и да уреде башту у којој су посадили различите лековите биљке, воће и поврће. Од листова маслачка припремали су укусну витаминску салату, боквицу су користили за санирање

површинских повреда коже, од листова дуње, хајдучке траве и нане правили су чајеве за стомачне тегобе. У њиховом врту успевали су и раштан, рокула, чичока, чуваркућа, невен, босиљак, першун, парадајз, шаргарепа, целер, јагоде, мушмуле, вишње, трешње. Животињски свет на плацу су чинили пси и мачке с којима су се деца радо играла, пужеви и инсекти, нарочито осе (Лежаић III: 119–132). Било је и гљива, за које се Борислав веома заинтересовао и почео их проучавати. Временом, постао је прави експерт у области микологије, уз помоћ добрих познавалаца и стручних књига одлично научивши да распознаје разне врсте гљива, да их сакупља и користи у исхрани. У потрагу за гљивама ишао је нарочито на Дивчибарама, где је породица одлазила годинама на одмор, али и у другим деловима земље. Сваку гљиву најпре је, после брања, пажљиво проучавао код куће, концентришући се на сваки детаљ: клубук, потклубук, набор, листић, цевчицу, прстен, месо и остале делове. Све те појединости упоређивао је са фотографијама у књигама и тако утврђивао о којој врсти је реч (Лежаић IV: 149–159).

*

Пратећи неколико области из личног живота двојице припадника српске далматинске породице Лежаић, оца и сина Радета и Борислава, идентификовали смо крупне промене које су се у тим областима догодиле за само неколико деценија, а које сведоче о општем убрзању историјског времена у 20. веку. Снага новина, упорна настојања да се модернизацијом, незадрживим процесима европеизације и урбанизације надокнади заостајање за развијеним делом Европе преузимањем и прилагођавањем постојећих искустава и модела, неминовно је утицала на свакодневицу, па тако и на лични свет појединаца. У том контексту, случај породице Лежаић је типичан и сведочи о томе како су прожимања различитих утицаја, велике промене и потреси, несталност политичких и идеолошких оквира и институција остављали траг на животе појединаца, на њихову приватност и интиму.

ИЗВОРИ

Архив Српске академије наука и уметности:

Лежаић I: Б. Лежаић, *Боканова казивања, књига I: Одрасћање*.

Лежаић II: Б. Лежаић, *Боканова казивања, књига II: Сјазама животиња*.

Лежаић III: Б. Лежаић, *Боканова казивања, књига III: Сазревања*.

Лежаић IV: Б. Лежаић, *Боканова казивања, књига IV: Искушења*.

Лежаић V: Б. Лежаић, *Боканова казивања, књига V: Мемоарске приповештке*.

Лежаић VI: Б. Лежаић, *Боканова казивања, књига VI: Дагешковци*.

ЛИТЕРАТУРА

Королија 1996: М. Королија, *Изабрана дела*, Београд: Београдски издавачко-графички завод – Српска књижевна задруга.

Лежаић 1999: Р. Лежаић, *Сјећања и усјомене народног учишћеља из Книнске крајине*, Београд: Борислав Лежаић, Ленка Вулетић, Ксенија Мирковић.

Лежаић 2000: Р. Лежаић, *Родослов Лежаића: коријени, обичаји и легенде*, Београд: Борислав Лежаић, Ленка Вулетић, Ксенија Мирковић.

Милаш 1901: Н. Милаш, *Православна Далмација*, Нови Сад: Издавачка књижарница А. Пајевића.

THE PERSONAL WORLD OF SERBS IN DALMATIA: A CASE STUDY OF THE LEŽAIĆ FAMILY

Summary

The paper examines the works of two people from Bukovica, Rade (1905–1985) and Borislav Ležaić (1937), a father and son. The memoirs of teacher Rade, which have been published, cover the first half of the 20th century, while the multi-volume memoirs of his son, which are in manuscript form (Archive SASA), cover the period from the beginning of the Second World War until today. Based on the testimony of these two writers, it is possible to reconstruct the personal life of Dalmatian Serbs in the 20th century, both those who completely tied their existence to their homeland – like the older Ležaić – and those who left their homeland, such as the younger Ležaić. We have recorded major changes that have occurred in various areas of life in just a few decades, and which testify to the general acceleration of historical time in the 20th century. The strength of the novelty, persistent efforts to compensate for the lag behind the developed part of Europe by modernization, accelerated processes of Europeanization and urbanization by taking over and adapting existing experiences and models, inevitably affected everyday life, and thus the personal world of individuals. In that context, the case of the Ležaić family is typical and testifies to how permeations of various influences, great changes and upheavals, instability of political and ideological frameworks and institutions left a mark on the lives of individuals, on their privacy and intimacy.

Keywords: Rade Ležaić, Borislav Ležaić, Serbs in Dalmatia, autobiographies, memoirs, social history, private life

Sofija D. Božić